

УДК 378.011.3-051:78

**ЕФЕКТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
ВАЖЛИВА УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ**

Пухальський Т. Д.

У статті розглядається питання ефективної організації самостійної роботи студентів, її роль та місце у процесі формування професійної компетентності майбутніх учителів музики засобами диригентсько-хорових дисциплін.

На основі здійсненого аналізу наукових досліджень автором дано різносторонню характеристику самостійної роботи студентів, визначено характерні її ознаки: високу активність пізнавальної діяльності; чітку вмотивованість студентів; побудову цілей та самостійний підбір методів досягнення поставленої мети; мінімальне втручання викладача у її процес; спрямованість на виявлення особистісних якостей студентів. Самостійна робота автором трактується як навчально-пізнавальна діяльність, за якої студент на основі власних мотивів і потреб самостійно та результативно виконує поставлені викладачем завдання. Дане питання розглядається в кількох проекціях: як форма організації навчального процесу; як засіб формування навичок самоконтролю, самоорганізації та самокорекції; як засіб творчого, особистісного та професійного розвитку особистості.

Автором проаналізована самостійна робота студентів спеціальності "Музичне мистецтво" відносно специфіки музичної діяльності, розкрито особливості взаємодії викладача і студента в організації самостійної роботи на групових заняттях диригентсько-хорових дисциплін та на індивідуальних заняттях з хорового диригування, визначені умови успішної самостійної роботи майбутніх вчителів музики.

Ключові слова: професійна компетентність, учитель музики, самостійна робота, диригентсько-хорові дисципліни.

В статье рассматривается вопрос эффективной организации самостоятельной работы студентов, ее роль и место в процессе формирования профессиональной компетентности будущих учителей музыки средствами дирижерско-хоровых дисциплин. Автором проанализирована самостоятельная работа студентов специальности "Музыкальное искусство" относительно специфики музыкальной деятельности, раскрыты особенности взаимодействия преподавателя и студента в организации самостоятельной работы на групповых занятиях дирижерско-хоровых дисциплин и на индивидуальных занятиях с хорового дирижирования, определены условия успешной самостоятельной работы будущих учителей музыки.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, учитель музыки, самостоятельная работа, дирижерско-хоровые дисциплины.

The article is about the effective organisation of student autonomy, its role and place in the process of formation of professional competence of future teachers of music by means of conducting music and developing choral disciplines.

Having analysed the research done by the author, the results of student autonomy were evaluated according to its typical characteristic: strongly activating cognitive skills; clear motivation of students; setting the goals and independently selected methods to achieve these goals; minimum of teacher's intervention in this process; focus on identifying personal characteristics of students. The author defined student autonomy as educational and cognitive activity in which students achieve the goals based on their own needs and motives fulfill the objectives, set by the teacher effectively. This issue is defined in several fields, as a form of educational process; as a form of self-control skills, self-organization and self-correction; as a means of creative, personal and professional development of the individual.

The author analyzed the student autonomy of speciality "Musical art" regarding the specifics of musical activity, the features of teacher-student interaction in the organisation of independent work, group sessions on choral conductor in individual

disciplines and courses on choral conducting, the conditions of successful independent future music teachers.

Key words: professional competence, music teacher, individual work, conducting and choral disciplines.

Постановка проблеми. Осучаснення вищої освіти нашої країни та постійна затребуваність педагогічної сфери новими кваліфікованими працівниками підвищує вимоги до підготовки сучасного вчителя музики. Однією з таких вимог є висока професійна компетентність, яка стала темою багатьох наукових досліджень присвячених пошукам шляхів, методів та засобів підготовки успішного вчителя музики. Професійний розвиток учителя музики не обмежується періодом навчання у виші, а охоплює значну частину безпосередньої професійної діяльності, тому закладені за час навчання алгоритми та механізми самовдосконалення забезпечать професійний поступ у майбутньому. Однією із базових ланок професійного самовдосконалення є вміння самостійно працювати.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Самостійна робота була і залишається предметом активних наукових досліджень. Її наукову розробку започаткували в своїх працях А. М. Алексюк, Л. П. Аристова, Ю. К. Бабанський, О. А. Дубасенюк, М. Д. Дяченко, І. А. Зязюн, В. А. Козаков, Н. В. Кузьміна, І. Я. Лернер, В. І. Лозова, О. І. Мороз, І. Т. Огородніков, П. І. Підкасистий, А. В. Усова, Т. І. Шамова та ін. Самостійна робота визначається ними як один із найефективніших методів пізнавальної діяльності. Підтверджують це також у своїх дослідженнях В. Б. Броннікова, Н. І. Головка, І. М. Друзь, В. В. Журавель, Г. В. Закордонєць, В. І. Іщенко, С. Б. Капран, Т. М. Картель, Н. А. Конохова, О. В. Косинська, Н. В. Лисенко, Л. Л. Поєдинцева, М. М. Починкова, С. І. Стрілець, Л. Г. Сугейко, Л. О. Токарь, Г. А. Чернишева, Н. В. Чорній та ін.

Метою статті є визначення місця і ролі самостійної роботи у процесі професійної підготовки студентів музично-педагогічних факультетів, зокрема у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів музики засобами диригентсько-хорових дисциплін.

Виклад основного матеріалу. З початком болонського процесу в Україні роль і місце самостійної роботи набуло вагомих змін. Баланс навчального навантаження між аудиторною та самостійною роботою постійно рухався на користь останньої і сягає на цьому етапі 60–70 % від всього відведеного навчального часу. На це вказує аналіз нормативних документів, що регулюють освітній процес (робочий навчальний план, освітньо-професійна програма підготовки). На такий стан мають вплив також паралельні освітні процеси – перехід до особистісно орієнтованої та компетентісної форми навчання, що актуалізують важливість самостійної роботи у професійній підготовці майбутніх фахівців.

За спостереженнями різних авторів, засвоєння навчальної інформації в процесі самостійної роботи становить близько 90 %, порівняно із сприйманням на слух (15 %) та на слух і зір одночасно (65 %) [5, с. 23]. Такі високі показники результативності на локальному рівні вимагають від студентів належних знань і вмінь здійснювати самостійну навчальну діяльність, а також досконалої організації цієї роботи та навчального процесу загалом на рівні навчального закладу. Ефективно організована самостійна робота студентів у виконанні навчальних завдань не є самоціллю. Її мета набагато вища і пов'язана із формуванням самостійності як особистісної якості студента, без якої фахівець не може працювати ефективно.

У процесі вивчення наукової літератури з організації самостійної роботи студентів ми виявили деяку розбіжність у науковому її тлумаченні. У працях О. Алексюка, В. Козакова, П. Підкасистого самостійна робота розглядається як активна діяльність студентів, що контролюється викладачем та спрямована на виконання навчальних завдань в окремо відведений час [1, с. 6–7]. На думку науковців, самостійна робота є дидактичним засобом навчання, штучно створеним педагогічним явищем.

У сучасних дослідженнях самостійна робота розглядається як: спланована та методично спрямована пізнавальна діяльність, що здійснюється без прямої допомо-

ги викладача (В. Броннікова); організована самостійна діяльність, у якій формуються і виявляються професійні якості (Т. Картель); форма навчальної діяльності студента, за якої завдання виконуються без допомоги викладача (Л. Сугейко); організована викладачем активна пізнавальна діяльність для досягнення навчальної мети, але без суттєвої участі викладача (В. Іщенко); явище не педагогічного, а гносеологічного характеру, змістом якого є самостійна постановка студентом цілей і відбір способів досягнення мети (Л. Поєдинцева); форму засвоєння знань, умінь і навичок, що відбувається під керівництвом викладача, або без нього (І. Друзь); самостійно організована та контрольована студентом навчальна діяльність відповідно до власних мотивів і потреб у раціонально зручний час під опосередкованим контролем викладача (Г. Закордонець, О. Ліпкевич); навчально-пізнавальна діяльність, яка охоплює індивідуальну та колективну роботу над завданнями визначених викладачем, але без його участі (М. Починкова, Г. Чернишева). Незначна відмінність у визначеннях самостійної роботи студентів стосується вмотивованості діяльності, її організації та міри контролю цього процесу з боку викладача. На думку Г. Закордонець, успішна самостійна робота має включати: високу мотивацію в навчанні, вміння студента самостійно управляти своєю діяльністю, належне управління навчальним процесом [3, с. 122].

Без сумніву, важливе місце в організації самостійної роботи студентів належить викладачу, який відповідає за її планування, координацію та контроль. Розробляючи навчально-методичне забезпечення, викладач формує перелік завдань для самостійного освоєння студентами та систему їх оцінки, створює умови для реалізації цих завдань, будує стратегію розвитку особистості майбутнього фахівця. Важливо, щоб матеріал для самостійної роботи органічно поєднувався з аудиторним, був його логічним продовженням, формувалася системні та цілісні знання і вміння студентів.

До організації викладачем самостійної роботи студента Н. Лисенко висуває низку вимог: самостійна робота має ґрунтуватися на обізнаності студента з попереднім змістом навчального матеріалу; в її основі мають бути нові завдання; її метою має стати досягнення нового рівня розвитку; самостійність роботи студентів передбачає належне методичне забезпечення [7, с. 91]. Виконання цих вимог автор розглядає не тільки як основи ефективної самостійної роботи, а також як підвалини безперервної пізнавальної діяльності.

Як зазначають дослідники, якість самостійної роботи впливає на загальну якість підготовки фахівців, формування їх особистісних якостей, формування професійної компетентності. Тому, окрім управлінської функції викладач несе відповідальність за становлення продуктивних відносин з кожним студентом. Продуктивні відносини викладача із студентом дають йому можливість коригувати самостійну роботу стосовно його індивідуальних особливостей, можливостей та інтересів, а також створювати ситуації високої пізнавальної активності в аудиторному та позааудиторному навчальному процесі шляхом впливу на мотиваційну сферу майбутнього фахівця. Отже, міра впливу викладача на цей процес самостійної роботи студента мусить визначатися індивідуально до конкретної ситуації. Особливої уваги від педагога потребує також матеріально-технічна, інформаційна та методична база. Її постійне оновлення та покращення дозволяє покращити ефективність самостійної роботи.

Іншою стороною успішної самостійної роботи є відношення студента до неї. Зрозуміло, що за відсутності стійкої мотивації до самовдосконалення і прагнення до професійного росту якісна самостійна робота неможлива. На це звертають увагу І. Друзь, Г. Закордонець, Т. Картель, Н. Лисенко, С. Стрілець, Г. Чернишева та ін. З цього боку самостійна робота несе в собі головну функцію навчання – активізацію пізнавальної діяльності студента, що ставить викладачу додаткові завдання: заохочувати, надихати, формувати інтерес до навчання і майбутньої професії, розвивати особистісні здібності та якості, формувати власну думку тощо. Позитивне ставлення студента до навчання завжди є проявом вмотивованого прагнення до розвитку, творчої спрямованості особистості. З іншого боку, в процесі самостійної роботи поглиблюються знання і вміння, формується інтерес пізнавальної діяльності, розвиваються особистісні якості, формується потреба в професійній самореалізації. До мотивуючих чинників самостійної роботи Г. Чернишева відносить: застосування професійно орієнтованих завдань; чітко визначені їх обсяги і види; поєднання

репродуктивних та творчих завдань; індивідуалізація та диференційований підхід до здібностей кожного студента; формування вмінь самоорганізації, самоконтролю та самокорекції [12, с. 246].

Узагальнюючи вищесказане, ми під самостійною роботою студента розуміємо таку навчально-пізнавальну діяльність, за якої студент на основі власних мотивів і потреб самостійно та результативно виконує поставлені викладачем завдання без його втручання. Самостійну роботу ми розглядаємо в кількох проєкціях: як форму організації навчального процесу; як засіб формування навичок самоконтролю, самоорганізації та самокорекції; як засіб творчого, особистісного та професійного розвитку особистості.

Самостійну роботу в процесі формування професійної компетентності ми розглядаємо як її обов'язкову складову, без якої остання не була б динамічним поняттям. Самостійність – основа професійної діяльності педагога. Вчитель на власний розсуд обирає найкращий варіант вирішення педагогічної ситуації, чим засвідчує свою компетентність чи некомпетентність. Самостійна робота, з цього боку, є ефективним засобом формування самостійності та професійної незалежності майбутнього педагога.

На думку науковців (Г. Закордонєць, Т. Картель, О. Молчанюк, Л. Токар, Т. Фурманова, С. Хоменко та ін.), самостійна робота тісно пов'язана із творчою діяльністю. Вона дає можливість студенту проявити свої творчі здібності, індивідуальність, креативність, отримати задоволення від навчальної діяльності. На думку С. Хоменка, самостійна робота розвиває творчу активність особистості, впливаючи на мислення, культуру, світогляд, професіоналізм і розвиває стимули до самовдосконалення [10, с. 370–371]. На думку Л. Токар, самостійна робота у вивченні будь-якої дисципліни складається з трьох взаємодоповнюваних форм: аудиторну (під цілковитим керівництвом викладача), позааудиторну (за планом викладача) та творчу самостійну роботу (вільний та індивідуалізований характер консультацій викладача) [9, с. 126]. Творчі ознаки самостійної роботи яскраво виявляються в підготовці майбутніх учителів музики, що зумовлено творчим спрямуванням їх професійної діяльності.

Дослідженням різних аспектів самостійної роботи учителя музики займаються І. Боднарук, Л. Воевідко, Т. Гожченко, О. Горожанкіна, Н. Журавльова, С. Крамська, О. Лось, І. Полубоярина, Т. Тімашева, Цзян Хепін та ін. Аналіз наукових праць зазначених авторів дав змогу охарактеризувати самостійну роботу вчителя музики, як-от:

- організовану та контрольовану частину навчального процесу;
- основу вдосконалення виконавської майстерності;
- засіб розвитку мотиваційної сфери особистості;
- формування організованості студентів;
- розвиток самодіагностики у здійсненні навчальної роботи;
- стимулювання творчої діяльності учителя музики;
- проєкцію та інтерпретацію набутого багажу знань, вмінь і навичок у практичній діяльності;
- систему розвитку механізмів самореалізації, самоконтролю, самооцінки та самокорекції.

Ми погоджуємось з більшістю авторів, що специфіка музичної діяльності насамперед передбачає самостійну роботу. В першу чергу, пов'язано це із виконавською сферою, в якій більша частина роботи з формування і відпрацювання навичок гри, співу чи диригування відбувається самостійно (розучування музичних творів, удосконалення виконавської техніки, підготовка до концертних виконань тощо). Проте будь-яка форма самостійної роботи музиканта передбачає наявність у нього певного рівня знань і вмінь, необхідних для її виконання. Це виносить питання системності підготовки на передній план, а звідси і вимоги до методичної підтримки та контролю самостійної роботи студентів з боку викладача.

У традиційній практиці музичної підготовки, особливо на заняттях "викладач – студент", існує часте використання методів наслідування, що дає студенту можливість деякою мірою виконати поставлене завдання, але це значно перешкоджає формуванню його самостійності (основної мети самостійної роботи). Такого роду студенти можуть успішно навчатися у виші, але в безпосередній професійній діяль-

ності виявляються неспроможними до виконання своїх обов'язків. Очевидно, що рівень професійної компетентності таких осіб не задовольнить вимоги та потреби ЗОШ. На це також звертає увагу С. Крамська, яка головними рисами правильно організованої самостійної роботи майбутніх учителів музики вважає: вірний напрям у підтримці і розвитку прагнень студентів до самостійності; раціональне використання природжених здібностей до імітації, вдалий вибір навчального матеріалу; різноманітність форм самостійної роботи; контроль з боку викладача [6, с. 125]. Схожі приклади можна привести з різних сфер професійної діяльності педагога-музиканта, отже ефективність його самостійної роботи залежить від низки чинників та умов організації.

Дослідженням самостійної роботи майбутніх учителів музики в процесі диригентсько-хорової підготовки займалися Л. Бірюкова, А. Козир, Т. Раструба, І. Цуряк, В. Юнда та ін. Зазначені автори надають великого значення самостійній роботі студентів у вивченні диригентсько-хорових дисциплін та визначають її як основу їх професійного зростання.

І. Цуряк самостійну роботу студентів пов'язує насамперед із реалізацією таких особистісних функцій як самовдосконалення, самооцінки, саморозвитку, самоосмислення, рефлексії [11, с. 15]. Автор вбачає можливість розвитку цих функцій у позааудиторній самостійній навчальній діяльності через виконання проблемних творчих завдань. Результативність їх виконання вона пов'язує із певним рівнем підготовленості до розв'язування навчальних завдань у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін, наявності базового мінімуму знань і вмінь, які уможливають процес самостійної роботи.

Такий мінімум, на наш погляд, є стартовим інструментарієм майбутнього вчителя музики в диригентсько-хоровій підготовці, який повинен пропорційно зростати відносно складності виконуваних завдань. Тому важливим завданням для викладача є розпізнання у студента можливостей до виконання самостійної роботи та готовності до неї. З іншого боку, це дає нам можливість стверджувати, що самостійна робота студентів у вивченні диригентсько-хорових дисциплін носить індивідуальний та особистісно орієнтований характер.

Ефективна самостійна робота студентів у вивченні диригентсько-хорових дисциплін, на думку А. Козир, становить основу їх акмеологічного зростання у майбутній професійній діяльності [4, с. 23]. Науковець надає великого значення педагогічному керівництву самостійної роботи студентів, спрямованому на формування у них навичок грамотної роботи з партитурою хорових творів, виконавських навичок, інтерпретаційних вмінь. Такої ж думки дотримується Л. Бірюкова, вказуючи на те, що самостійна робота студентів є головною умовою професійного становлення майбутніх керівників хорових колективів, включаючи і шкільних також [1]. Автор розглядає самостійну роботу майбутніх учителів музики як засіб реалізації набутих знань, умінь і навичок у процесі вивчення хорового диригування, хорознавства, хорового класу, практикуму роботи з хором.

Результативність самостійної роботи майбутнього вчителя музики як творчої, продуктивної та пізнавально-пошукової діяльності у вивченні диригентсько-хорових дисциплін, зокрема хорового диригування, В. Юнда вбачає у навчально-виконавському аналізі хорових творів, що передбачає наступні етапи: пошук відомостей про авторів, аналіз стилістики та жанрової приналежності, ідейно-художній аналіз, розкриття образного змісту твору та пошук диригентських засобів і прийомів для цього, порівняльний аналіз із іншими творами хорового репертуару [13, с. 253]. Доповненням цієї позиції, на наш погляд, є думка Т. Раструби про те, що самостійна навчальна діяльність у класі хорового диригування охоплює дві сфери роботи: методичну (аналіз хорових творів, роботу з партитурою) та диригентську підготовку (вдосконалення техніки диригування, виконання вправ, пошук диригентських прийомів втілення художнього задуму) [8, с. 110]. Аналізуючи погляди науковців, ми звертаємо увагу на те, що вони стосуються лише частини самостійної роботи студентів. Поза їх увагою залишилися питання розширення кругозору у хоровому середовищі, збагачення хорового репертуару, формування "наслуханості" зразковими хоровими виконаннями тощо. У цій сфері диригентсько-хорової самостійної роботи студентів вагоме місце має мотивація, яка в поєднанні з грамотним педагогічним керівництвом детермінує професійний розвиток особистості майбутнього вчителя музики.

Висновки. Спираючись на вивчені наукові джерела, умовами успішної самостійної роботи майбутніх учителів музики ми визначили:

- якісне навчально-методичне забезпечення з чітко визначеними самостійними завданнями і рекомендаціями до них;
- структурованість навчального матеріалу;
- варіативність та різноманітність самостійних завдань, їх зв'язок з професійною практикою;
- формування плану дій у виконанні самостійних завдань;
- передбачення можливих труднощів та їх усунення в процесі самостійної роботи;
- творчу спрямованість навчальних завдань;
- систематичність у виконанні самостійної роботи;
- індивідуальний підхід у самостійно-творчих завданнях;
- ефективний контроль та об'єктивність оцінки самостійної роботи з боку викладача.

Проведене дослідження вказало на те, що ефективно організована самостійна робота в процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін майбутніми вчителями музики на основі принципів неперервності та системності є важливою складовою формування професійної компетентності, яка є початковим етапом формування професійної самостійності фахівця. В широкому розумінні навички самостійної роботи через сформовану професійну самостійність ведуть до активного професійного саморозвитку, акмеологічного зростання та досягнення професійного акме. Подальші наші розвідки у цьому напрямі ми вбачаємо у розробці комплексних заходів щодо розвитку навичок самостійної роботи у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін.

Література

1. Алексюк А. Н. Организация работы студентов в условиях интенсификации обучения / А. Н. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. И. Пидкасистый, В. А. Козаков. – К. : ИСДО, 1993. – 96 с.
2. Бірюкова Л. А. Психолого-педагогічні умови підготовки керівника хору в системі вищої музично-педагогічної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Бірюкова Л. А.; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 19 с.
3. Загордонець Г. В. Самостійна робота як засіб неперервного вдосконалення професійної діяльності вчителя іноземної мови / Г. В. Загордонець // Педагогічний дискурс. – 2011. Вип. 9. – 2011. – С. 121–124.
4. Козир А. В. Диригентсько-хорова підготовка як основа фахового становлення майбутнього вчителя музики / А. В. Козир // Молодь і ринок. – 2011. – № 11. – С. 19–24
5. Копил Г. О. Самостійна робота студентів у контексті Болонського процесу: значення, можливості, європейський досвід / Г. О. Копил, І. Ю. Струтинська // Теоретичні питання культури, освіти та виховання. – 2014. – № 50. – С. 21–25.
6. Крамська С. Теоретичний аспект проблеми самостійної учбової діяльності студентів музично-педагогічного профілю в умовах вищої школи / С. Крамська // Молодь і ринок. – 2015. – № 9. – С. 121–126.
7. Лисенко Н. В. Самостійна робота студентів у процесі впровадження кредитно-модульної системи оцінювання знань / Н. В. Лисенко // Педагогічний дискурс. – 2007. Вип. 1. – 2007. – С. 89–92.
8. Раструба Т. В. Формування навичок самостійної роботи студентів-початківців у класі хорового диригування / Т. В. Раструба // Проблеми мистецької освіти. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – № 5. – С. 108–114.
9. Токарь Л. Самостійна робота як основна форма здійснення самостійної навчальної діяльності студентів у вищій школі / Л. Токарь // Молодь і ринок. – 2011. – № 1. – С. 124–128.
10. Хоменко С. В. Самостійна робота у процесі професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів / С. В. Хоменко // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2013. – № 38–39. – С. 367–372.
11. Цюряк І. О. Музично-педагогічні технології в диригентсько-хоровій підготовці майбутнього вчителя музики / І. О. Цюряк // Імідж сучасного педагога. – 2011. – № 7 (116). – С. 14–16.

12. Чернишева Г. А. Самостійна робота студентів як фактор підвищення ефективності навчального процесу / Г. А. Чернишева // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2014. – № 5(2). – С. 240–248.

13. Юнда В. В. Форми та методи розвитку самостійної пізнавальної діяльності студентів на уроці диригування / В. В. Юнда // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2012. – № 11(1). – С. 251–255.